

СОЦІАЛЬНА І ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Попович І.С.

доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту

Херсонського державного університету

м. Херсон, Україна

САМООЦІНКА – СТРИЖНЕВИЙ КОМПОНЕНТ СОЦІАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ ОСОБИСТОСТІ

Соціальні очікування є вельми складним феноменом, який потребує різнобічного аналізу. Складність дослідження соціальних очікувань значною мірою зумовлена тим, що вони є інтегрованим соціально-психологічним утворенням, що поєднує сферу «Я» та «не-Я» особистості. Соціальні очікування детерміновані як чинниками самосвідомості, так і соціальними чинниками. Одним з вагомих чинників самосвідомості особистості є самооцінка. У своїх наукових пошуках ми прагнемо побудувати структуру соціальних очікувань. Самооцінку розглядаємо не тільки як чинник самосвідомості особистості, а й як стрижневий компонент структури соціальних очікувань.

У попередніх наукових пошуках ми акцентували увагу на причинно-наслідковому зв'язку соціальних очікувань з рівнем адекватності самооцінки особистості [1]. Самооцінка – оцінка особистістю себе, своїх фізичних, інтелектуальних, комунікативних, моральних якостей, життєвих можливостей, а також ставлення до себе оточуючих і усвідомлення свого місця серед них. Нас зацікавили детермінанти, психологічні особливості взаємозв'язку самооцінки та соціальних очікувань, що безумовно сприятиме побудові структури соціальних очікувань особистості.

Здійснивши теоретичне вивчення проблеми соціальних очікувань як складової самосвідомості особистості, маємо підстави стверджувати, що ґрунтовних наукових праць з цієї проблеми порівняно небагато. Досліджені наукові роботи дозволили нам підійти до теоретичного осмислення та емпіричного обґрунтування змістових психологічних особливостей соціальних

очікувань та складових самосвідомості особистості. Попри це все, дослідження самооцінки як стрижневого компоненту соціальних очікувань особистості набуває особливої значущості.

З огляду на висвітлені міркування, очевидною є **теоретична та практична актуальність** запропонованої теми дослідження.

Мета роботи полягає у дослідженні взаємозалежності самооцінки та соціальних очікувань особистості, висвітленні причинно-наслідкових зв'язків.

Практичне значення дослідження. Отримані результати можуть бути використані психологами, педагогами для вивчення соціальних очікувань досліджуваних як в науковому плані, так і під час організації та здійсненні навчально-виховного процесу.

Індивід, складаючи собі оцінку, одночасно формує власні суб'єктивні орієнтації, звісно, в контексті очікуваних подій. Власна оцінка впливає не тільки на таку характеристику, як спрямованість суб'єктивних орієнтацій, а навіть на їх модальність, стійкість, висоту. Його суб'єктивні орієнтації передбачають сукупність соціальних настановлень, елементів знань, стереотипів поведінки, оцінок, переконань, намірів. Все це складає психологічний зміст вимог як до самого себе, так і до інших учасників взаємодії. Ці вимоги виступають соціальними регуляторами взаємин, стосунків, міжособистісної взаємодії. Вони і є соціальними очікуваннями особистості. Суб'єктивні орієнтації, які поділяють члени соціальної спільноти стосовно передбачуваного перебігу подій, здатні виступати їхніми соціальними очікуваннями щодо конкретного явища чи події.

Приходимо до висновку, що самооцінка є ядром, серцевиною соціальних очікувань. Негативний попередній досвід, низька самооцінка практично не можуть гарантувати об'єктивні соціальні очікування, оптимальний їх рівень, навіть в незнайомому середовищі, де спілкування і контакти відбуваються вперше. Завищена самооцінка спонукає до самовпевненості, відсутності критичності та самокритичності, очікування легкого результату, що призводить до невдач.

Зазначаємо, що формування навичок самоаналізу, вміння адекватно оцінювати позитивні та негативні риси у себе та інших осіб, формування розуміння цінності очікуваного явища, перебігу подій – є необхідною умовою розвитку об'єктивних соціальних очікувань особистості. Досліджувати самооцінку можна у двох напрямках: першому – шляхом порівняння рівня домагань респондентів з об'єктивними результатами їхньої діяльності, і другому – шляхом порівняння їх з іншими членами міжособистісної взаємодії. Ми застосували методику [2], яка дає змогу дослідити самооцінку особистості, її рівень і адекватність як відношення між ідеальним «Я» і реальним «Я». Уявлення будь-якої людини про себе, як правило, здається їй правильним і переконливим, незалежно від того, ґрунтується воно на об'єктивних знаннях чи суб'єктивній думці. Самооцінка – це завжди суб'єктивне утворення, незалежно від того, що лежить в її основі – власні міркування про себе чи інтерпретації ставлень інших людей. Тому зіставлення реальних та ідеальних уявлень про себе – це суб'єктивна орієнтація про зовнішні стандарти та належний власний рівень їх розвитку. Значущим чинником у формуванні самооцінки є її зв'язок з інтеріоризацією оцінок та соціальних реакцій інших членів малої групи, а також зв'язок з позицією, яку обирає індивід в системі суспільних та міжособистісних стосунків.

Рівень адекватності самооцінки та ставлення людини до себе тісно пов'язані з рівнем домагань, з мотивацією та з її емоційними особливостями. Від самооцінки залежить інтерпретація придбаного досвіду й соціально-психологічні очікування людини стосовно самої себе та інших учасників взаємодії.

Приходимо до висновку, що самооцінка та соціальні очікування є **двостороннім взаємоузгодженим механізмом взаємовпливів**. Неадекватна завищена самооцінка впливає на формування соціальних очікувань, а вони – безпідставні, тобто необ'єктивні. Відповідно, постійні неадекватні проєкції в майбутнє, необґрунтовані сподівання, соціальні очікування, що не справджуються, – є тим матеріалом, який здатний перманентно впливати на

формування самооцінки особистості. Цей вплив здійснюється впродовж тривалого часу і здатний спонукати перехід якісних змін у кількісні, навіть у такому складному психологічному утворенні, як самооцінка, незважаючи на те, що вона володіє великою асиміляційною здатністю.

Зазначимо, що вплив самооцінки на рівень сформованості соціальних очікувань відбувається миттєво, оскільки самооцінка є ядром, серцевиною, стрижневим компонентом соціальних очікувань.

Відомо, що домагання виступають своєрідною проекцією самооцінки назовні в ситуації вибору. Соціальні очікування через домагання здійснюють вплив на самооцінку. Очікування займають посередницьку позицію між самосвідомістю особистості та її соціальним середовищем, при цьому виконуючи функцію врівноваження, підтримуючи стан збалансованості цих сторін.

Сутність двостороннього взаємоузгодженого механізму впливу полягає у тому, що під час психокорекції самооцінки, суб'єкт проходить складніший етап змістових перетворень, завдяки змінам у когнітивній складовій, які спонукають зміни в емоційно-ціннісній складовій. Це все відбувається завдяки рефлексії. Кількісні та якісні зміни в емоційно-ціннісній складовій, а саме зміни в оцінці, ставленні суб'єкта, спонукають зміни у його висловлюваннях, поведінці, тобто в конативній складовій. Рефлексія як аналіз власної діяльності, своїх вчинків та якостей, які в ній реалізуються, немов виконує функцію «обслуговування» становлення самооцінки як здатності суб'єкта аналізувати свій внутрішній світ, і на цій основі формувати відповідні регуляторні системи. Сформовані відповідні регуляторні системи змінюють сприйняття і ставлення як до самого себе, так і до оточуючих, і позначаються на змістових параметрах та об'єктивності соціальних очікувань суб'єкта.

С.Тищенко вказує, що «очікувані реакції інших людей безпосередньо включаються особистістю в організацію власної поведінки, визначаючи її стратегію і тактику». Обидві функції знаходяться в органічному взаємозв'язку. Завдяки їм соціально-психологічні очікування здатні виконувати роль

провідника соціального контролю, спрямованого на особистість, та опосередковують її самоконтроль» [3, с.115].

Аналіз результатів дослідження дає підстави зробити такі **висновки**:

- самооцінка та соціальні очікування є двостороннім взаємоузгодженим механізмом взаємовпливів;
- особистість, оцінюючи себе, одночасно формує власні суб'єктивні орієнтації, звісно, в контексті очікуваних подій. Ті суб'єктивні орієнтації, котрі поділяють члени спільноти стосовно передбачуваного перебігу подій, здатні виступати їхніми соціальними очікуваннями;
- соціальні очікування спонукають людину постійно передбачати можливі реакції, дії, вчинки інших людей та зіставляти їх з власними домаганнями;
- своєрідність і неповторність соціальних очікувань, оцінних ставлень до інших, самооцінки та домагань вирішальною мірою визначають змістові та динамічні параметри складніших форм самосвідомості особистості, таких як образ «Я» та Я-концепція. Соціальні очікування є не тільки інтелектуальним проявом самосвідомості індивіда, а й важливим емоційно-ціннісним утворенням його Я-концепції. У **подальших наукових пошуках** ми спробуємо побудувати структуру соціальних очікувань особистості та дати їй психологічне обґрунтування.

Література:

1. Попович І.С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах : [Монографія] / І.С. Попович. – Херсон: ВАТ ХМД, 2009. – 240с.: іл., табл.. – Бібліогр.: с.216–228.
2. Практикум із загальної психології / [Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В.]; за ред. Т.І. Пашукової. – К.: Т-во Знання, КОО, 2000. – 204с.
3. Тищенко С.П. Особистісні сподівання як форма прояву самосвідомості // Психологія: Респ. наук.-метод. зб. – К.: Рад. школа, 1976. – В.15. – С.108–115.